

До питання періодизації української тлумачної лексикографії

Сивокозова Вікторія

Український мовно-інформаційний фонд НАН України

***Анотація.** У статті проаналізовано питання періодизації історії української лексикографії, а також виділено основні етапи в історії української тлумачної лексикографії.*

***Ключові слова:** лексикографія, тлумачний словник, лексикографування, періодизація.*

Історію української лексикографії більшість східнослов'янських мовознавців пов'язує з відповідними часовими періодами та знаковими подіями в історії української мови. Серед перших наукових праць, у яких розглядалися питання історії української лексикографії, зокрема й тлумачної, треба назвати дослідження П.Й. Горещького, А.А. Москаленка, В.В. Німчука. Якщо в монографії П.Й. Горещького питання періодизації української тлумачної лексикографії аналізувалися разом з іншими типами словникових праць, то А.А. Москаленко для тлумачної лексикографії виділяє окремі розділи, зосереджуючись на конкретних словникових працях. Важливою подією в українському словникарстві став вихід у світ монографії В.В. Німчука «Староукраїнська лексикографія в її зв'язках з російською та білоруською», у якій вчений детально розглядає передумови розвитку української тлумачної лексикографії, аналізуючи глоси у різних пам'ятках та лексикографічних працях.

Заслуговують на увагу також міркування О.І. Бондаря, який узагальнює відомі погляди теоретиків-лексикографів на періодизацію українського словникарства, розширюючи межі часових континуумів.

На сучасному етапі розвитку української тлумачної лексикографії можна виділити наступні періоди її історії:

I. Період зародження української тлумачної лексикографії, що охоплює кінець XVI – XVII ст. і пов'язаний передусім із виходом у світ відомих словників – «Лексиса» Лаврентія Зизанія та

«Лексикона славеноросского» Памви Беринди. У цих лексикографічних працях подавався український переклад церковнослов'янських слів, їх етимологія, порівняльна характеристика слов'янських лексем із грецькими та латинськими, тому деякі словникові статті мають енциклопедичний характер.

II. Період XVIII – XIX ст., що пов'язаний із становленням нової української літературної мови. Найпомітнішими лексикографічними працями цього періоду є додаток до «Енеїди» І. Котляревського – «Словарь Малороссійскихъ слов, содержащихся в „Энеиде...”», «Краткій малороссійскій словарь» О. Павловського, «Словарь малороссійскаго нарѣчія» О. Афанасьєва-Чужбинського, «Словарь малороссійскихъ идиомовъ» М. Закревського, «Словарь малороссійскаго, или юго-восточнорусскаго языка» П. Білецького-Носенка.

III. Період початку XX – другої половини XX століття, що характеризується виходом у світ 4-томного «Словаря української мови» за редакцією Б. Грінченка (1907–1909), у якому реєстрові слова тлумачаться українською мовою, супроводжуються граматичними вказівками, ілюструються прикладами. Ця лексикографічна праця отримала схвальний відгук лінгвістів, зокрема відомого російського мовознавця О.О. Шахматова. На Загальних зборах Петербурзької АН у 1905 році чотиритомнику було присуджено другу премію М. Костомарова.

Вершиною лексикографії цього періоду став академічний тлумачний «Словник української мови» в 11-ти томах (1970–1980) з реєстром понад 134000 слів. Ця праця утвердила українську тлумачну лексикографію як окрему галузь лінгвістичних знань, оскільки загальні принципи добору реєстрових слів та їх ілюстрування, відображення граматичних і стилістичних потенцій слова, чітка структура словника на всіх його рівнях дають підстави розглядати його як колективну працю системного характеру, що відображає феноменальність мовних явищ, розвиток української мови в історичній ретроспективі.

Кінець XX століття ознаменувався виходом у світ низки багатотомних тлумачних словників української мови, зокрема «Великого тлумачного словника сучасної української мови» за редакцією В. Бусела, «Нового тлумачного словника української мови» В. Яременка та О. Сліпушко, «Великого тлумачного

словника. Сучасна українська мова» А. Загнітка, І. Щукіної, «Тлумачного словника української мови» В. Ковальнової та багато інших.

IV. Новітній період української тлумачної лексикографії (початок ХХІ ст. до сьогодні) розпочався із виходом у світ «Словника української мови» у 20-ти томах (опубліковано I і II томи). Ця багатотомна праця укладається відповідно до державної програми «Про розвиток національної словникової бази» і є фактично основним тлумачним словником української мови новітнього періоду. Авторський колектив складають провідні вчені-лексикографи Українського мовно-інформаційного фонду, Інституту української мови та Інституту мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України, а також працівники деяких вищих навчальних закладів України. Цей Словник ґрунтується на нових принципах та засадах лексикографування лексичного складу мови, оскільки укладання реєстру відбувається із залученням відповідних комп'ютерних технологій.